

SENSITIVA FAMILJETEMAN I INTERVJUUNDERSÖKNINGAR

– ETISKA UTMANINGAR, FAMILJEHEMLIGHETER OCH EVENTUELL INTERVENTION

Kati Hämäläinen: *SVD, universitetslärare (socialt arbete), Avoim yliopisto, Jyväskylän yliopisto*

Henna Pirskanen: *SVD, forskardoktor (sociologi), Perhetutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto*

Susanna Rautio: *SVM, forskare (sociologi), Perhetutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto*

kati.p.hamalainen@jyu.fi, henna.pirskanen@jyu.fi, susanna.h.rautio@jyu.fi

Janus vol. 22 (1) 2014, 53–68

Sammandrag

I artikeln ställer vi frågan vilka reflektioner och upplevelser av samma slag som forskare ställs inför när de närmar sig familjeteman med hjälp av intervjumetoden. Artikeln bygger på de tre artikelförfattarnas intervjuundersökningar på familjeforskningens och socialvetenskapens område. Artikeln fokuserar på snarlika frågor i samband med sensitiviteten i familjeteman. Vi reflekterar även över forskningsetiska frågor och diskuterar både den intervjuades och forskarens känslor. Vi går särskilt in på familjeemligheter och eventuell intervention. Enligt vår erfarenhet blir dessa frågor särskilt tydliga i undersökningar som gäller känsliga familjeteman. De valda frågorna baserar sig på intervjumaterial för våra doktorsavhandlingar, personliga erfarenheter som forskare och tidigare forskningslitteratur. I artikeln visar vi att det är viktigt att ge människors upplevelser av sensitiva familjeteman en röst, men det kräver en särskild approach.

Familjerelaterade forskningsämnen kan vara sensitiva till sin karaktär. Sensitiviteten blir särskilt synlig i familjeforskning som inbegriper moraliska spänningar. Det centrala här är att forskaren tränger sig in på en persons privata område. Då krävs det särskild känslighet av såväl forskaren som metoderna. (Pösö 2008; Laitinen 2004, 51.) I artikeln ställer vi frågan vilka reflektioner och upplevelser av samma slag som forskare ställs inför när de närmar sig familjeteman med intervjumetoden.

Artikeln baserar sig på de tre författarnas egna intervjuundersökningar. Vi diskuterar de frågor om sensitivitet i familjeteman som var gemensamma för oss, etiska frågor, den intervjuades och

forskarens känslor samt familjeemligheter och eventuell intervention. Frågorna baserar sig på intervjumaterial för våra doktorsavhandlingar, personliga erfarenheter som forskare och tidigare forskningslitteratur.

Kati Hämäläinens (2012) doktorsavhandling om familjehemsplacerade barns hem och familjerelationer representerar forskning inom socialt arbete. Undersökningen utredde vilka betydelser familjehemsplacerade barn gav sitt hem och sina familjerelationer. Hämäläinen intervjuade med hjälp av samarbetsparter inom det sociala arbetet 20 placerade barn i åldern 8–12 år. Barnen intervjuades två gånger i familjehemmen. (Se även

Hämäläinen & Rautio 2013.) Den huvudsakliga insamlingsmetoden i undersökningen var temaintervjuer. Dessutom fyllde barnen i en karta i form av ett äppelträd över sina sociala nätverk och skrev dagbok under en vecka. Detta forskningsämne kan vara känsligt för barn eftersom de vidtagna barnskyddsåtgärderna har förändrat deras hem och familjerelationer och det kan vara svårt att tala om dem med forskaren.

Henna Pirskanens (2011) doktorsavhandling inom sociologi närmade sig mäns upplevelser av sina pappors problemdrickande med livshistorieintervjuns metoder. Undersökningen granskade bland annat hur männen såg far-son-relationen när pappan hade alkoholproblem. Pirskanen intervjuade 21 män i åldern 21–42 år. Hon använde sig även av tidslinjemetoden där de intervjuade ritade en livslinje som beskrev de viktigaste händelserna och sinnesstämningarna på ett papper. Intervjupersoner hittades via tidningsannonser och e-postlistor samt med hjälp av snöbollsmetoden. Männen kunde ha svårt att tala om den konfliktfyllda fadersrelationen och de svåra upplevelserna (se Pirskanen 2009).

Susanna Rautios pågående doktorsstudier i sociologi behandlar mödra- och barnrådgivningens familjearbete för tidigt stöd (Rautio 2013a, 2013b). Rautio är intresserad av familjernas och yrkespersonernas erfarenheter av familjearbetet. Hon intervjuade nio föräldrar, sex hälsovårdare och två familjearbetare vid olika rådgivningar. Forskningsmaterialet omfattar även dagböcker av åtta yrkespersoner inom familjearbetet. Intervjupersonerna hittades via ett projekt om familjearbete. Av intervjuerna framkom att föräldrarna

upplevde att frågorna om att vara klient inom familjetjänsterna, att be om stöd och att reflektera över sitt eget föräldraskap kan vara mycket sensitiva.

Definitionen av sensitivitet har öppnats upp på olika sätt i forskningslitteraturen. För det första har forskning som kan orsaka endera parten något slags ”besvär” och som på något sätt utgör ett hot för de deltagande betecknats som sensitiv. Det kan givetvis vara svårt att berätta om personliga ärenden för utomstående. (Johnson & Clarke 2003, 422; Lee 1993, 4, 97.) Undersökningar om känsliga teman kan vara förknippade med risker för deltagarna, såsom att personliga frågor som man delat med sig avslöjas och att forskaren därmed sviker den intervjuades förtroende (Corbin & Morse 2003, 336–338). Forskarna refererar ofta till svåra saker och händelser som upplevts som skamliga och som lämnar personen sårbar samt till kulturellt känsliga frågor. Sådana är djupt personliga upplevelser, till exempel död, sjukdomar, våld, sexuellt utnyttjande, självmord och olika förluster. (Se Campensino 2007; Chatzifotiou 2000; Hurtig 2006; Hydén 2008; Laitinen & Uusitalo 2007; Liamputtong 2007; Pösö 2008, 102; Smart 2007.)

Inom den inhemska familjeforskningen har till exempel Merja Laitinen (2004) tidigare reflekterat kring sensitiva forskningsämnena. Hennes doktorsstudier inom socialt arbete handlar om livet för män och kvinnor som i sina närrelationer har upplevt sexuellt utnyttjande som barn. Tillsammans med Tuula Uusitalo har hon även skrivit om utmaningarna vid sensitiva intervjuundersökningar, som att förbinda sig till och lösgöra sig från undersökningen, samt om forskarens roll (Laitinen & Uusitalo 2007). Tarja Pösö (2008, 95) uppmärksammar för sin del att

familjerelationerna ter sig olika för relationernas olika parter varför det är viktigt att de studeras ur många perspektiv. I den internationella forskningslitteraturen behandlar till exempel Jacqui Gabb (2010a) etiska frågor och sensitivitet, och Pranee Liamputtong (2007) lyfter upp barn och familjer som exempel på forskning om känsliga teman och sårbara grupper. Också Raymond Lee (t.ex. 1993) har övergripande reflekterat kring forskningens etiska frågor.

Våra egna doktorsstudier hänför sig särskilt till den samhällsvetenskapliga familjeforskningens område, där familjens och familjerelationernas förhandlingsbara natur har identifierats (se även Mason & Tipper 2008). Kännetecknande för familjeforskningen är att den studerar familjen ur många synvinklar; det finns lika många berättelser som det finns medlemmar. Familjerelationer har en väsentlig koppling till omsorg, omvårdnad och ansvar, och omsorgsansvaret har under 2000-talet setts som det mest centrala temat inom familjerelationer. Familjen som institution har en stabil ställning i Finland, även om det förekommer oro för att familjen splittras. (Sevón & Notko 2008, 13, 18–19.) Familjerelationerna är samtidigt förtroende- och ansvarsrelationer, varför det i dem ingår längtan efter bekräftelse och möjligheten att bli sårad (Husso & Virkki 2008, 261).

ETISKA FRÅGOR

Av familjeforskare förväntas etisk förståelse och förmåga att inse hur hen ska reagera på de spänningar och problem som framkommer i till exempel konfliktfyllda familjerelationer (Pösö 2008, 98). Det förutsätter etisk balans att undersöka

frågor som dessa, och de etiska frågorna blir många gånger fler när svåra familjerelationer undersöks (Sevón & Notko 2008, 22–23). Vid forskning om kontroversiella familjerelationer förutsätts det etisk reflektion redan vid valet av begrepp och forskningsperspektiv. Familjerelationerna är personliga och unika varför etiskt övervägd forskning ska byggas upp enligt den aktuella situationen. (Pösö 2008, 95–97.)

Etik handlar även om rätten att undersöka vissa temaområden. Med vilken rätt kan en forskare tala om andra människors upplevelser och ställa frågor? Formellt samtycke är inte samma sak som rätten att undersöka temat. Förhållandet mellan samtycke och berättigande är speciellt, i synnerhet när det handlar om barn. (Pösö 2008, 99, 102 och 2004, 36.) Det får inte heller uppstå ett sådant beroendeförhållande mellan forskaren och de som deltar i undersökningen som kan påverka till exempel deltagarnas vilja att frivilligt lämna ut uppgifter (Eskola & Suoranta 1998, 55). Forskningsetiskt är det viktigt att deltagarna förstår vad de deltar i (Cree m.fl. 2002, 51; Warren 2002, 89; Mason 2007, 81). När känsliga teman undersöks är det omöjligt att förutse vad det kan innebära för deltagaren att dra sig till minnes saker i det förflutna (Laitinen & Uusitalo 2007, 318).

Som den mest centrala skillnaden mellan vuxen- och barnforskning ses ofta att betoningen ligger på olika etiska frågor (Punch 2002, 323). De familjehemsbarn som Hämäläinen intervjuade kan anses höra till gruppen av sårbara där forskning är förknippad med många etiska frågor (Liamputtong 2007, 32). Hämäläinen ansåg det vara viktig att få barnens samtycke och att arbeta på barnens villkor. Forskarna bör vara finkänsliga mot barn

som lever i en svår situation, eftersom barnen kan ha upplevt att deras önskemål och gränser inte har respekterats tillräckligt (Eriksson & Näsman 2012, 66). Pirskanen och Rautio intervjuade däremot vuxna där de etiska frågorna blir annorlunda, men som på grund av de personliga ämnena som tas upp är lika viktiga att dryfta.

I våra undersökningar var de intervjuades anonymitet en etisk nyckelfråga eftersom familjen som forskningsobjekt är mycket privat (se Eskola & Suoranta 1998, 57; Christians 2000, 139; Ryen 2011, 419). Vi var tvungna att grundligt överväga hur vi skulle skydda våra intervjuades och deras närståendes anonymitet i forskningsprocessens olika faser och upplevde att det var utmanande i synnerhet i rapporteringen av forskningsresultaten. Till exempel Pirskanen (2011, 66–67) beslutade att inte foga de intervjuades pseudonymer eller intervjuens nummer till materialutdrag (se även Notko 2011, 22). Hämäläinen nämnde inte barnens ålder i citaten och ibland lämnade hon bort pseudonymer.

Andra centrala frågor är hur stigmatiserande de begrepp forskaren använder är och att skriva på ett etiskt sätt (Granfelt 2004, 152; Laitinen 2004, 88). Till exempel Hämäläinen använde termen familjehemsplacerade barn och ville inte använda termer som omhändertagna barn eller fosterbarn, som hon upplevde som stigmatiserande. På samma sätt kan de alkoholproblemrelaterade begreppen i Pirskanens forskning vara värdeladdade. I Rautios undersökning ingrep en intervjuad i ett begrepp som forskaren använde och ville att hon i stället för att tala om stöd ska tala om konsultering. Forskare har en moralisk skyldighet att finkänsligt beakta hur de deltagande framställs i texten.

Ambitionen bör vara att med textens budskap försöka påverka även dem som har möjligheter att påverka och därigenom förbättra den aktuella gruppens ställning. Forskaren kan inte heller berätta allt om svåra ämnen. Hen måste avväga mellan att uttrycka det upplevda i ord och att avslöja hemligheter. (Granfelt 2004, 152; Pösö 2006, 128–129.)

I till exempel Hämäläinens undersökning var det en avsevärd forskningsetisk utmaning att få samtycke till undersökningen av de placerade barnens biologiska föräldrar, eftersom en del av föräldrarna inte kunde nås (se även Gilbertson & Barber 2002, 256; Bogolub & Thomas 2005, 275). Också för Pirskanen tog det över ett år att hitta personer att intervjua. Dessutom kom många av dem som lovat delta aldrig till intervjun. Det ringa antal som lovade delta i Rautios forskning visar på hur utmanande det är att hitta personer att intervjua. Våra erfarenheter visar att personer kan välja att inte delta om de upplever att temat är svårt (se också Cree m.fl. 2002, 50).

Intervjuer om familjeteman har sina egna utmaningar. En stor utmaning var att bygga upp en förtroenderelation med de intervjuade, som vi träffade endast en gång (Pirskanen och Rautio) eller två gånger (Hämäläinen). Förtroendet skapades genom dialog och genom att lyssna på de intervjuade. Före intervjuerna utgjordes kontakten till de intervjuade endast av e-postmeddelanden där vi diskuterade syftet med intervjun, anonymiteten och hur undersökningen går till. I Hämäläinens undersökning fick familjehemsvårdarna, de biologiska föräldrarna och barnet som skulle intervjuas ett informationsbrev på

förhand, där de genom att signera det gav sitt samtycke till att delta.

I intervjun ska forskaren dessutom beakta den intervjuades känslor och inse när hen inte längre bör fortsätta att ställa frågor (Peled & Leichtentritt 2002). Vi upplevde att eventuella obehagliga situationer i intervjun kunde lättas upp av samtal om positiva ämnen (se även Forsberg 2002, 69). Hämäläinen råkade i en intervju ut för att ett barn började gråta när barnet talade om sin döda biologiska förälder, och då styrde hon in samtalsämnet på annat. I Pirskanens intervjuer hade de intervjuade svårt att tala om sina upplevelser av våld. Situationerna blev en balansgång mellan vad som var viktigt att fråga med tanke på forskningens syfte och vad som var onödigt. Vi anser att finkänslighet av detta slag på ett väsentligt sätt hör till forskning om sensitiva familjeteman (även Alasuutari 2005, 18).

Respekt och hänsyn får inte hindra forskaren från att ställa svåra frågor, men samtidigt är vår erfarenhet att forskare hela tiden läser av den rådande stämningen i intervjusituationen. Om frågorna verkar gå in på smärtpunkter i den intervjuades liv, är det forskarens ansvar att behandla ämnena så att det inte skadar den intervjuade. Vi anser att familjerelationer har en särskild emotionell laddning delvis för att varje människa har en uppfattning om vad "en familj" ska vara (se Gabb 2010a). Att kunna reagera på problemen i forskningsprocessen kräver etisk förståelse och situationsmedvetenhet (Pösö 2008, 98).

DEN INTERVJUADES OCH FORSKARENS KÄNSLOR

Vid forskning om sensitiva familjeteman kan man inte förbigå att forskningsämnet påverkar både den intervjuade och forskaren. Intervjuer om familjerelationer har beskrivits som stressande, hotfulla, emotionellt krävande och påfrestande för både den intervjuade och intervjuaren. I våra undersökningar reflekterade vi kring att situationen för den intervjuade av förståeliga skäl är unik, och att hen egentligen inte har kunnat förbereda sig för varken intervjun eller de känslor den väcker. På motsvarande sätt har forskningslitteraturen diskuterat forskarnas känslor av ångest under forskningsprocessen. (Enosh & Buchbinder 2005; Honkatukia m.fl. 2003, 335; Lee 1993; Oakley 1981, 41.)

I intervjuer är det viktigt att identifiera känslor som eventuellt stiger upp till ytan hos de intervjuade. Om intervjun till exempel går in på den intervjuades förflutna, måste hen möta de känslor det förflutna väcker. Om intervjun gäller en akut familjesituation, kan det väcka starka känslor hos den intervjuade som nödvändigtvis inte avklingar omedelbart när intervjun är över. (Se Lee 1993; Warren 2002.)

Flera forskare har skrivit om påfrestande känslor som de upplevt (Laaksonen 2009, 84; Laitinen 2004; Laitinen & Uusitalo 2007, 319; Pösö 2004, 26; se Dickson-Swift m.fl. 2007). Liksom tidigare forskare upplevde också vi många känslor under våra forskningsprocesser, känslor som sorg, ångest, olikhet och skuld för vårt liv i relation till de upplevelser våra intervjuade hade. Pösö (2006, 125) berättar att hon upplevde det som påfrestande att läsa intervjuerna på grund

av all den sorg och grymhet som var närvarande i dem. Samtidigt kan intervjuer om känsliga ämnen upplevas som mindre svåra just för att de intervjuade är färdigt inställda på att berätta om sitt liv (Sinko & Virokannas 2009, 106).

För forskarna kan det vara utmanande att förbereda sig inför känsliga situationer och de kan känna till exempel ilska, hjälplöshet, ångest och nedstämdhet (Granfelt 2004; Liamputtong 2007, 2, 84; Chatzifotiou 2000; Corbin & Morse 2003, 343). I den vetenskapliga världen hör ilska eller sorg inte nödvändigtvis till de accepterade känslorna (Bourne 1998, 92, 94, 98). Pösö (2006, 124) skriver att hon fått höra att hon borde ha försökt kontrollera gråtattackerna, eftersom kraftiga känslor befarades påverka undersökningen alltför mycket.

I Hämäläinens intervjuer med barnen var sensitiviteten närvarande både ur de intervjuades och intervjuarens synvinkel. De intervjuade barnen var klienter inom barnskyddet och forskaren kände dem inte sedan tidigare. Barn som är klienter inom barnskyddet är på många sätt särskilda och sårbara sett till både sin livshistoria och sina upplevelser. (Hurtig 2003, 36.) Vid samtal med barnen om hemmet och familjerelationerna kom ämnets känslighet till uttryck i barnens sätt att byta samtalsämne när diskussionen kom in på de biologiska föräldrarna.

F1: Vad tänker du, vad tänker dina föräldrar om att du bor i den här familjen?

I: De har säkert ledsamt, hej du ser helt ut som flickan i den där filmen.

Därefter började barnet tala om filmen. Vissa barn hade lättare att tala om känsliga och privata frågor, såsom de biologiska

föräldrarnas våldsamhet, alkohol- och narkotikaproblem eller psykiska problem.

F: Du flyttade mycket medan du bodde hos din mamma?

I: Jo, vi måste för min riktiga pappa slog mamma.

De här intervjuцитaten visar att mycket sensitiva teman kan aktualiseras i forskning om omhändertagna barns familjerelationer. Hämäläinen upplevde tidvis sitt forskningsämne som belastande, som till exempel när barn berättade om försummelser på grund av föräldrarnas alkohol- och narkotikaproblem eller grovt våld mellan föräldrarna. Då hjälpte det att forskaren hade erfarenhet av socialt arbete inom barnskyddet och att skriva forskningsdagbok (se även Laitinen & Uusitalo 2007, 328).

Likaså tog Pirskanen hänsyn till att starka känslor som de intervjuade gav uttryck för, som ilska och sorg, eventuellt var tecken på hur smärtsamt temat var.

F: Hur är din relation till din pappa? Har nånting blivit annorlunda än det var när du var barn?

I: Nä, ingenting är annorlunda. Jag känner ganska mycket hat. Och så här i efterskott, [...] önskar nog också jag hans död, att man skulle bli av med den bördan. Jag har tänkt tankar av alla slag. Som att när jag var ute och fiskade med honom när jag var yngre, att om han hade dränkts då, så skulle mångas liv ha varit lättare. Fast det är en vågad tanke (skratt), borde det ha gjorts då, om det skulle ha gjorts.

Att gå genom smärtsamma barndomsminnen och att fullt sårbar vara närvarande kunde väcka starka känslor hos de intervjuade. Upplevelser som pappans fysiska våld i familjen, pappans död, otrygghet och en komplex far-son-

relation var känsliga ämnen att behandla med en dittills okänd intervjuare. Att de intervjuade öppet berättade om svåra upplevelser visade emellertid att förtroenderelationen i intervjuprocessen var god.

Pirskanen kände medlidande sina intervjuade och deras upplevelser i synnerhet när de berättade om svåra livserfarenheter. När hon lyssnade till de orättvisor och den dåliga behandling de upplevt som barn kände hon både medlidande med barnet och ilska mot förövaren.

Ämnena i Rautios intervjuer lyfte den intervjuades minnen, känslor och upplevelser av föräldraskap upptill ytan, ibland ända från barndomen. Hon märkte att föräldrarna hade ett behov att tala om de smärtsammaste faserna i föräldraskapet, som till exempel hur trött mamman var när hon skötte barnet.

F: Med vilka frågor behövde er familj stöd eller hjälp eller råd?

I: Åtminstone i början med det då det (barnet) grät så mycket. Det kändes att allt var nytt för en och att man var hemskt trött och det var en sån resurs, att någon kom och diskuterade.

Konfliktfyllda känslor och att tala om dem kan anses vara svårt. Till exempel föräldrarnas funderingar att skilja sig, dåliga erfarenheter av någon tjänst eller andra svåra situationer i familjen kunde vara känsliga och man ville nödvändigtvis inte tala öppet om dem.

Vi har lyft upp känslor som upplevs som negativa och som har samband med forskning om sensitiva familjeteman. Samtidigt vill vi framhäva att det även förekom positiva känslor under intervjuerna, som glädje, hoppfullhet och

stolthet över de intervjuades förmåga att övervinna svårigheter i livet. Trots att vi fick ta del av sorgliga berättelser i våra undersökningar kände vi oss privilegierade och tacksamma för att de intervjuade litade på oss och berättade om sina personliga minnen. På samma sätt kan det tillföra den intervjuade kraft och vara terapeutiskt att delta i en undersökning (se även Hämäläinen m.fl. 2011; Pirskanen 2011). Sålunda kan forskningsprocessen ge upphov till detsamma hos både forskaren och de intervjuade – ett verkligt spektrum av känslor.

De olika känslor vi upplevde gav oss en starkare förståelse av hur centrala känslorna är när familjeteman studeras. Det är därför svårt att skapa sig en bild av familjen och dess betydelser i smärtsamma situationer om man inte förstår de känslor som är kopplade till dem. Svåra upplevelser utesluter inte heller positiva känslor, utan de går hand i hand (se Itäpuisto 2001). Forskarens känslor kan återspegla den intervjuades känslor, vilket möjliggör en bättre förståelse av den intervjuades upplevelser.

FAMILJEHEMLIGHETER

Familjen och hemmet uppfattas ofta som mycket privata livsområden. Man vill inte nödvändigtvis dela dem med utomstående. Familjerelationerna kan i den bemärkelsen vara ”heliga” för de intervjuade. (Fontes 2004, 142; Smart 2006, 155.) Orsaken till att dölja privata angelägenheter för utomstående kan vara att man vill hålla ihop familjen och skydda familjemedlemmarna från socialt fördömande (Vangelisti 1994, 116–117). Också därför kan det vara en utmaning för familjeforskare att ta steget innanför familjens stängda och skyddade gränser.

Genom att vinna de intervjuades förtroende blir det möjligt för forskaren att granska familjens och medlemmarnas individuella betydelser. (Liamputtong 2007, 8; se även Glesne 1999; Hämäläinen & Rautio 2013.)

Typiskt för familjeforskning är dess strävan att respektera familjens integritet när den studerar individers liv och sociala relationer (Gabb 2010b, 465; Ritala-Koskinen 2001, 78). Pösö (2008, 93, 95–96) har använt sig av termerna konfliktfyllda och kontroversiella familjerelationer för att framhäva att det inom forskning kan vara utmanande att ge en röst åt olika kontroversiella familjerelationer, som i stället för att ge omsorg och stöd kan vara förtryckande, krävande och påfrestande. I forskning om familjerelationer av detta slag nämns ofta hemligheter som det inte talas om. Det har sagts att i synnerhet barn bevarar familjens hemligheter eftersom det har ansetts att de är lojala mot sina föräldrar. Till exempel Johanna Hurtig (2006, 170–171) talar om professionella tolkningsramar i samband med den information barn ger. En är lojalitetsramen där barnets information betraktas som viktig, men problematisk. Det antas att barn undviker att orsaka sina närstående problem och vill vara lojala och tigger på bekostnad av sitt eget välbefinnande om det har förekommit till exempel våld eller utnyttjande i familjen. En betoning av barnets lojalitetskänsla kan utgöra ett hinder för den professionella personalen att försöka få information av barnet ifall barnet länge har väntat på att få uppmärksamhet av en vuxen. (Hurtig 2006, 172.)

Barn kan vara särskilt försiktiga med vad de berättar om sina föräldrar för forskaren. Till exempel barn i skilsmäsofamiljer kan först under en andra intervju många år

senare våga kritisera sina föräldrar. Barnen kan känna sig illojala om de säger vad de verkligen anser eller vad som har hänt. (Smart 2007, 138–139.) Risto Karttunen (2010, 92, 99, 100) har undersökt hur barn har hörts i tvister mellan mor och far och som en central fråga lyft upp barnets lojalitet gentemot sina föräldrar. De krav på lojalitet barnet upplever kan hindra barnet att uttrycka sin åsikt. På grund av motstridiga lojaliteter är rättslig behandling av familjerelationer och sociala relationer ett av de svåraste områdena inom juridiken.

Också vuxna kan känna stark lojalitet gentemot sina familjemedlemmar. Därför kan det vara svårt att få människor att tala om sina negativa känslor gentemot familjemedlemmar (Smart 2007, 138). Det här märks allt tydligare om det handlar om en pågående familjesituation, som till exempel en familjemedlems alkohol- eller narkotikaproblem. I våra undersökningar har vi reflekterat över att vissa barn och vuxna upplever att de sviker sina familjemedlemmar om de berättar om den problematiska familjesituationen för forskaren. I vissa fall kan det vara ett realistiskt hot att familjerelationen äventyras eller bryts om en annan familjemedlem får vetskap om vad den intervjuade har berättat.

I våra undersökningar lade vi på olika sätt märke till att det fanns hemligheter i familjen (se även Pösö 2008). När sensitiva familjeteman undersöks med intervjumetoden är det möjligt att de intervjuade döljer, förskönar eller skyler över sådant som gäller familjen. John Gillis (1996) har konstaterat att vi inte endast lever i familjer, utan att vi är beroende av deras symboliska betydelse och vi framställer oss själva via dem på det sätt vi vill att utomstående ska tänka om

oss. Vår verkliga, det vill säga levda familj är splittrad och ohållbar, medan den familj vi föreställer oss aldrig sviker. (Gillis 1996, xv.) Familjemedlemmarna kan skapa sig föreställningar om sina familjerelationer och hem och båda dessa innehåller även den levda sidan (se även Jallinoja 2000, 15).

Hämäläinen (2012) skriver om hem- och familjerelaterade föreställningar i intervjuer med barn. Vissa barn skapade positiva bilder av sitt tidigare hem och förbigick den otrygghet som hade lett till omhändertagandet. Att ge en positiv bild av sitt tidigare hem och sin familj kan vara ett uttryck för att det negativa är en del av en familjehemlighet som man inte vill dela med en obekant forskare.

F: På vilket sätt var det annorlunda i det egna hemmet?

I: Nå, åtminstone roligare.

F: Har du några tråkiga minnen därifrån?

I: Åtminstone när vi bodde där bodde där massor av fyllisar, en kvinna bankade med en yxa på dörren.

Det tidigare hemmet var förknippat med egenskaper hos föreställningshemmet. Till exempel kopplade ett barn det till många trevliga saker och upplevde att det var trevligare att bo där, även om hen berättade om otryggheten i hemmet. Laitinen (2004, 166) beskriver på motsvarande sätt hur ett sexuellt utnyttjat barn skyddar sitt hem och sin familj för att den ska hålla ihop: en egen ”hel” familj är kanske en bättre tanke än att barnet inte har någon familj alls.

Också i Rautios undersökning var familjehemligheterna närvarande. De intervjuade kunde ge en positiv bild av sin situation och sitt föräldraskap, men även lämna vissa saker osagda, till exempel då

föräldrarna berättade att de övervägt att skilja sig. Partners närvaro vid intervjun kunde påverka även vad den intervjuade berättade för intervjuaren, vad man talade om och vad man teg om.

I Pirskanens intervjuer framkom det då och då att de intervjuade knappast hade talat om sina pappors alkoholproblem och familjens situation med någon annan person under hela sitt liv.

I: Jo, i och för sig, det är, jag tänkte själv också på det sättet just efter att jag skickade e-post till dig, jag tänkte att det här är ett fantastiskt tillfälle, när [...] jag har till exempel aldrig talat med mamma om det här. Med pappa i praktiken aldrig och mycket lite. Det är på det viset, och i synnerhet nu efter den här diskussionen [...] så är jag tacksam för att det här blev möjligt.

F: Aa, jag är tacksam över att jag fick en person att intervjuas. (skatt)

I: Jo, inte bara för att det här är något för en själv, för det här har varit obehandlat ganska länge [...]

Flera intervjuade nämnde också de kulisser familjen håller uppe utåt. Familjehemligheten, pappans alkoholproblem, var effektivt gömd inom familjen och familjemedlemmarna medverkade till att det skulle förbli så.

Situationer där den intervjuade första gången talar om tidigare dolda familjehemligheter eller dryftar problematiska familjesituationer är utmanande även för forskaren. Det handlar om känsliga situationer som är nära knutna till forskarens ansvar: hur ta emot informationen och hur reagera på den? Den här balansgången visar sig bland annat i att forskarens roll inte är att medvetet ifrågasätta eller söndra familjens interna lojaliteter, men samtidigt kan

forskarens frågor – omedvetet – få den intervjuade att ifrågasätta sina lojaliteter. Om forskaren till exempel ställer frågor om vilka känslor en familjemedlems otrevliga beteende orsakar, kan den intervjuade börja reflektera över och analysera hurdan familjerelationen är på ett mer djupgående sätt.

EVENTUELL INTERVENTION

Med intervention avser vi att en forskare kan behöva ingripa i en situation utifrån det som hen observerar under intervjun. Trots att familjen anses vara ett privat område, utesluter det dock inte en eventuell intervention (se Smart 2006). Utifrån vårt intervjumaterial, våra erfarenheter på fältet och tidigare litteratur identifierade vi att intervention eventuellt kunde aktualiseras uttryckligen när vi studerade sensitiva familjeteman.

Behovet av intervention kan i princip alltid uppkomma i en intervjuundersökning. Inom familjeforskningen blir det tydligt att en eventuell intervention gäller familjens mest sårbara medlemmar. Studerande inom socialvetenskap har till exempel ibland upplevt sig ha rollen som socialarbetare vid intervjuer (Eskola & Suoranta 1998, 55). Vi upplevde det inte så i våra intervjuer, även om det hade varit möjligt med våra teman. För till exempel Hämäläinen var det trots hennes tidigare erfarenhet från socialt arbetet inom barnskyddet ett tydligt och medvetet val att ta på sig rollen som forskare.

Vi funderade på om intervjuundersökningen redan i sig är en potentiell intervention i någon form för dem vi intervjuade, en exceptionell situation som får dem att fundera på sin

egen livssituation och sin familj och möjligheten till förändring. De intervjuade kan ställa frågan ”vad har jag för nytta av det här”. I den bemärkelsen är undersökningen i sig en intervention som påverkar den intervjuade. (Kokko 2011, 308.) Vi hänvisade till det här redan i slutet av det förra kapitlet. De intervjuade funderade eventuellt på sin livssituation på ett nytt sätt och i större omfattning efter intervjun. Intervjun kan bli en viss vändpunkt i den intervjuades liv, då det blir dags att reflektera över upplevda känsliga saker.

Familjerelationerna upplevs i princip som privata. När intervjuaren talar med en familjemedlem, blir familjerelationen på ett sätt synlig också för den intervjuade själv, eftersom den intervjuade då funderar på den och uttrycker den i ord. Tidigare kan den intervjuades tankar om familjen och familjerelationen ha varit ostrukturerade och att tala om dem kan få hen att se dem i nytt ljus. Intervjun är också i det avseende en intervention i familjen. Det här kan vara utmanande för forskaren som är medveten om att intervjun kan förändra familjemedlemmens uppfattning om sin familj.

Intervjuerna inkluderar frågor om förtroende och integritet, men även om att dela hemligheter, som vi lyfte fram tidigare när vi behandlade familjehemligheter. Enligt Pösö (2008, 104–105) delar forskaren och de intervjuade en hemlighet och den stannar mellan dem. När forskare till exempel studerar kontroversiella familjerelationer blir de tvungna att balansera mellan det offentliga och det privata. Forskarnas skyldighet att rapportera om de observerar en situation som kan anses vara farlig för någon part kan leda till att förtroendet

sviks. Observerad vanvård av barn eller observerade brott är sådana situationer. Om forskaren inte enligt lag är anmälningsskyldig, ställs hen inför en svår etisk fråga: svika förtroendet eller inte? (Fontes 2004, 155; Ryen 2007.) En forskare kan medvetet ta på sig rollen som en person som aktivt ingriper och inte enbart halka in i den (Glesne 1999, 118). Genom att ingripa kan forskarna försöka rätta till sådant som de upplever som fel och orättvist.

Att få information kan således vara såväl ett privilegium som en börda om forskaren får problematisk eller farlig information. Det här leder till frågan hur ”fel” situationen ska vara för att ingripa (Glesne 1999, 118–119). Om en familjeforskare till exempel misstänker att ett barn behandlas illa, hur ska hen agera? Var går gränsen mellan den moraliska skyldigheten till intervention och viljan att fortsätta materialinsamlingen? Forskare omfattas inte av anmälningsskyldigheten enligt 25 § i barnskyddslagen, men enligt lagen kan vilken medborgare som helst göra en barnskyddsanmälan. Det finns inga färdiga svar på de här frågorna, och beslutet om att ingripa fattas utifrån olika kontextuella element och individuella val (Glesne 1999, 119–120; Pösö 2008). I situationer där behovet av skydd är uppenbart, upphävs den sekretess och den anonymitet som lovats.

Inför intervjuerna identifierade vi oron över möjligheten att ett behov för intervention skulle kunna uppstå. Till exempel Hämäläinen märkte att forskarens roll som eventuell ingripare kan bli betonad i forskning som handlar om familjehemsbarn. Innan hon började samla in material funderade hon allvarligt över frågan och såg situationen som utmanande på grund av motsättningen

mellan att svika förtroendet och den etiska skyldigheten att ingripa. Hämäläinen tänkte att om ett barn hade delgett oroväckande information om sig själv under intervjun så borde hon ha gjort en barnskyddsanmälan. Som forskare såg hon barnets bästa som viktigt och hade blivit tvungen att bryta intervjustekretessen om barnets bästa hade krävt det.

Barnet kan lovas förtroende i intervjun, men villkoret kan vara att förtroendet sviks om barnet berättar något oroväckande (Punch 2002, 46–47). Om forskaren kallar in någon utomstående till intervjun bryts anonymiteten, och den intervjuade kan inte längre lita på forskaren. Forskare bör gärna diskutera med andra forskare innan de beslutar att ingripa. (Ryen 2011, 420.)

I Rautios undersökning fanns en större risk för att intervention kunde behövas, eftersom de intervjuade var klienter inom familjearbetets tidiga stöd. När hon till exempel fick oroväckande information som handlade om en intervjuads välbefinnande tog hon upp saken med den ansvariga familjearbetaren. En sådan intervention gör det möjligt att familjen får ytterligare stöd vid behov.

En etiskt och professionellt genomförd undersökning förebygger således olägenheter och risker som hotar den intervjuade. Det har sagts att forskning bör vara nyttig och aktivt producera gott. (Peled & Leichtentritt 2002.) I en annan situation beslutade Rautio att inte ingripa då mamman i familjen berättade om sin personliga kris, eftersom mamman berättade att hon fått stöd via familjearbetet.

Också Pirskanen var medveten om att det kunde ha uppstått behov av intervention i hennes undersökning eftersom den

handlade om alkoholproblem och teman med anknytning till familjevård. Hon ställdes dock inte inför situationer som skulle ha krävt intervention. Om en vuxen familjemedlem till exempel berättar om sin egen eller en vuxen närståendes svåra situation, kan forskaren närmast lyssna och hänvisa till kanaler där hjälp ges. Forskaren kan till exempel få höra att en vuxen behandlats illa som barn – om ett förflutet som fortfarande kan påverka den intervjuades liv.

Exemplen i våra undersökningar belyser att interventionsbehovet kan innebära olika saker när det handlar om familjemedlemmar i olika åldrar. Barn betraktas vanligtvis som de mest sårbara av familjemedlemmarna eftersom de står i många slags beroendeförhållanden till de vuxna. Därför måste forskaren vara medveten om ett eventuellt behov av intervention när hen undersöker barns svåra familjeförhållanden. När det handlar om vuxna familjemedlemmar är situationen en annan. Då finns det nödvändigtvis inga konkreta metoder att ta till eller så har den intervjuade redan kunnat anlita alla tillgängliga sätt att få hjälp utan resultat. Intervention kan emellertid behövas om det under en intervju med en vuxen framkommer att ett barn lever i en situation som kräver intervention. I vilket fall som helst är möjligheten till att intervention behövs alltid närvarande när sensitiva familjeteman undersöks. Den kan inte förutspås och man kan inte vara helt förberedd, även om man kan förbereda sig. (Se även Härmäläinen m.fl. 2011; Härmäläinen & Rautio 2013.)

SLUTORD

I artikeln har vi ställt frågan vilka reflektioner och upplevelser av likartat slag som forskare ställs inför när de närmar sig sensitiva familjeteman med intervjumetoden. För familjeforskningen är det viktigt att utöver familjelivets positiva aspekter även undersöka teman som kan vara utmanande och svåra (Smart 2007, 139). Vi har diskuterat begreppet sensitivitet och lyft fram etiska frågor som utmaningen att nå personer att intervjua, skyddet av anonymiteten, begreppens etik samt det särskilda i intervjuerna med barn. Vi har också dryftat den intervjuades och forskarens känslor. De känslor intervjun väcker hos forskaren ger en inblick i den intervjuades upplevelser och hjälper forskaren att förstå de små skiftningarna och komplexiteten i familjerelationerna.

Vi har också behandlat särskilda utmaningar som familjehemligheter och eventuell intervention, som är kopplade till varandra. Den intervjuade kan dölja saker, skapa illusioner, skyla över, försköna, eller vara öppen och berätta hemligheter, vilket kan leda till ett behov av intervention. De här aspekterna är komplext sammanflätade när det handlar om lojaliteter, familjerelationer och reflektioner som intervjun väcker hos de intervjuade.

Vi upplever att det trots familjehemligheter och det eventuella behovet av intervention är viktigt att ge människors upplevelser av sensitiva familjeteman en röst (se även Pösö 2008, 95, 105). Således var ambitionen i våra undersökningar att ge vissa särskilda grupper en röst, grupper som inte har hörts tillräckligt i den samhällsvetenskapliga familjeforskningen. Härmäläinens undersökning visar att barn i familjevård

kan ge värdefull information om sitt hem och sina familjerelationer. När undersökningen gjordes hade barn i familjevård inte heller intervjuats tidigare för doktorsstudier i sociologi. Likaså är det anmärkningsvärt i Pirskanens och Rautios undersökningar att både pojkarnas och männens upplevelser av pappans alkoholproblem och familjearbetets klienters upplevelser till stor del inte har hörts i tidigare forskning (se även Velleman & Orford 1990, 299).

Forskare med utbildning eller erfarenhet av att undersöka sensitiva familjeteman är de som bäst kan förbereda sig inför intervjusituationen och bemöta den intervjuade på det sätt situationen kräver. Ofta kräver det träning att kunna reagera på utmanande situationer och att läsa av intervjusituationer. Trots det är varje intervjusituation unik för forskaren.

Till sist vill vi konstatera att det är viktigt att få information om sensitiva familjeteman av människor som själva har erfarenhet av dem. Granfelt (2004, 134) dryftar till exempel hur forskningen i socialt arbete krymper om den inte har omedelbar kontakt till människornas upplevelser. I undersökningar om sensitiva familjeteman kan forskaren inte undgå att dryfta hur hen ska förhålla sig till, reagera på och balansera mellan etiska frågor, forskarens och den intervjuades känslor, familjehemligheter och eventuell intervention.

Våra erfarenheter belägger att sensitiv familjeforskning som går in på det personliga livsområdet förutsätter ett särskilt sätt att närma sig temat. Det behövs kunskap om forskning om känsliga ämnen, förmåga att möta de intervjuades smärtsamma upplevelser och metoder att beakta det individuella i erfarenheterna.

Att närma sig familjeteman förutsätter känslighet, kunskap och mod hos forskaren.

REFERENS

1 F= forskare, I= intervjuad

KÄLLOR:

Alasuutari, Pertti (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Pekka Räsänen, Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.

Bogolub, Ellen B. & Thomas, Nigel (2005) Parental consent and the ethics of research with foster children. Beginning a cross-cultural dialogue. Qualitative Social Work 4 (3), 271–292.

Bourne, Jill (1998) Researchers experience emotions too. Teoksessa Rosaline S. Barbour & Guro Huby (toim.) Meddling with mythology. London: Routledge, 90–104.

Campensino, Maureen (2007) Homicide bereavement: Reflections on the therapeutic relationships in trauma research. Qualitative Inquiry 13 (4), 541–553.

Chatzifotiou, Sevaste (2000) Conducting Qualitative Research on Wife Abuse: Dealing with the Issue of Anxiety. Sociological Research Online 5 (2), <http://www.socresonline.org.uk/5/2/chatzifotiou.html>. Luettu 7.2.2013.

Christians, Clifford G. (2000) Ethics and politics in qualitative research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) Handbook of qualitative research.

Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 133–155.

Corbin, Juliet & Morse, Janice M. (2003) The Unstructured Interactive Interview: Issues of Reciprocity and Risks when Dealing Sensitive Topics. *Qualitative Inquiry* 9 (3), 335–354.

Cree, Vivienne E. & Kay, Helen & Tisdall, Kay (2002) Research with children: Sharing dilemmas. *Child and Family Social Work* 7 (1), 47–56.

Dickson-Swift, Virginia & James, Erica L. & Kippen, Sandra & Liamputtong, Pranee (2007) Doing sensitive research: What challenges do qualitative researchers face? *Qualitative Research* 7 (3), 327–353.

Enosh, Guy & Buchbinder, Eli (2005) The Interactive Construction of Narrative Styles in Sensitive Interviews: The Case of Domestic Violence Research. *Qualitative Inquiry* 11 (4), 588–617.

Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2012) Interviews with children exposed to violence. *Children and Society* 26 (1), 63–73. Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fontes, Lisa (2004) Ethics in violence against women research. The sensitive, the dangerous and the overlooked. *Ethics & Behavior* 14 (2), 141–174.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31.

Gabb, Jacqui (2010a) Researching Intimacy in Families. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Gabb, Jacqui (2010b) Home truths: Ethical issues in

family research. *Qualitative Research* 10 (4), 461–478.

Gilbertson, Robyn & Barber, James G. (2002) Obstacles to involving children and young people in foster care research. *Child and Family Social Work* 7 (4), 253–258.

Gillis, John (1996) A world of their own making. Myths, ritual, and the quest for family values. Cambridge: Harvard University Press.

Glesne, Corrine (1999) Becoming qualitative researchers. An introduction. Second edition. New York: Longman.

Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus* 12 (2), 134–154. Janus_1_2014_sisus.indb 66 anus_1_2014_sisus.indb 66 30.3.2014 16:12:02 0.3.2014 16:12:02 artikkelit 67

Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2003) Sensitive issues in vulnerable conditions: Studying violence in youth residential care. *Young* 11 (4), 323–339.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografi a lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Husso, Marita & Virkki, Tuija (2008) Sukupuolittunut luottamus ja väkivalta parisuhteessa. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, 259–273.

Hydén, Margaret (2008) Narrating Sensitive topics. Teoksessa Molly

Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim.) *Doing narrative research*. Los Angeles, London, New Delhi & Singapore: Sage, 121–136.

Hämäläinen, Kati & Rautio, Susanna (2013) Participants' home as an interview context when studying sensitive family issues. *Journal of Comparative Social Work* 8 (1), http://jcs.w.no/local/media/jcs.w/docs/jcs.w_issue_2013_1_03_article.pdf. Luettu 13.2.2014.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. *Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D* 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.

Hämäläinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2011) Studying sensitive and contradictory family situations – considerations from three family studies. *Journal of Comparative Social Work* 6 (1), http://jcs.w.no/local/media/jcs.w/docs/jcs.w_issue_2011_1_4_article.pdf. Luettu 11.2.2014.

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Tampere University Press.

Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Helsinki: Otava. Johnson, Barbara & Clarke, Jill Macleod (2003) Collecting sensitive data: The impact on researchers. *Qualitative Health Research* 13 (3), 421–434.

Kokko, Riitta-Liisa (2011) Monitieteisen arviointitutkimuksen arvot ja etiikka. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–315.

Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset - Etnografi a lastenkotityöstä*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit ja rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15 (4), 316–332. Lastensuojelulaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1983/19830683>. Luettu 7.2.2013.

Lee, Raymond M. (1993) *Doing research on sensitive topics*. London, Newbury Park & New Delhi: Sage. Liamputtong, Pranee (2007) *Researching the vulnerable. A guide to sensitive research method*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Mason, Jennifer (2007) *Qualitative researching*. Second edition. London: Sage publications.

Mason, Jennifer & Tipper, Becky (2008) Being related: How children define and create kinship. *Childhood* 15 (4), 441–460. Notko, Marianne (2011) *Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Oakley, Ann (1981) Interviewing women: A contradiction in terms. Teoksessa Helen Roberts (toim.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan, Paul, 30–61.

Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit (2002) The ethics of qualitative social work research. *Qualitative Social Work* 1(2), 145–169.

Pirskanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa.

Väestöntutkimuslaitoksen

Janus_1_2014_sisus.indb 67
anus_1_2014_sisus.indb 67 30.3.2014
16:12:03 0.3.2014 16:12:03 artikkelit 68
julkaisusarja D 53/2011. Helsinki:
Väestöliitto.

Pirskanen, Henna (2009) "Was your father a problem drinker?" Challenges of life story interviewing in researching adult sons of problem drinking fathers. *Journal of Comparative Social Work* 4 (1) http://jcsw.no/local/media/jcsw/docs/jcsw_issue_2009_1_7_article.pdf. Luettu 11.2.2014.

Punch, Samantha (2002) Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood* 9 (3), 321–341. Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Stakes.

Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto: kirjoituksia huonosuorituksen kasaantumisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.

Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 93–107. Rautio, Susanna (2013a) Parents' experiences of early support. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 27 (4), 927–934.

Rautio, Susanna (2013b) Diaries of family workers: empowerment and working with families with children. Teoksessa Maritta Törrönen, Olga Borodkina, Valentina Samoylova & Eveliina Heino (toim.) *Empowering Social Work: Research and Practice*. Helsinki: Palmenia, 158–170.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uuserhesuhteista.

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/ 2001. Helsinki: Väestöliitto.

Ryen, Anne (2007) Ethical Issues. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage, 218–235.

Ryen, Anne (2011) Ethics and Qualitative Research. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research*. 3rd Edition. London: Sage, 416–432.

Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 13–26.

Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17(2), 104–120.

Smart, Carol (2006) Children's narratives of post-divorce family life: From individual experience to an ethical disposition. *The Sociological Review* 54 (1), 155–170.

Smart, Carol (2007) *Personal life. New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity press.

Vangelisti, Anita L. (1994) Family secrets: Forms, functions and correlates. *Journal of*

Social and Personal Relationships 11(1), 113–135.

Velleman, Richard & Orford, Jim (1990) Young adult offspring of parents with drinking problems: recollections of parents' drinking and its immediate effects. *British Journal of Clinical Psychology* 29 (9), 297–317.

Warren, Carol (2002) Qualitative interviewing. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of interview research*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, 83–101.